

מבט על פרשות השבוע ועל מועדי ישראל
מבעד לתיבות ולאותיות של לשון הקודש

חנן חסן

פרשת תולדות

צִדְקַת מַעֲשֵׂה לֵיבָה – תּוֹלְדֵת

וַיִּתְרַצְצוּ הַבְּנִים בְּקִרְבָּה – אִיפֹה מֵצְאוּ לָהֶם מְקוֹם לְהִתְרוֹצֵץ?

פרשתנו פותחת בפסוק "וְאֵלֶּה תּוֹלְדֵת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם", ואכן החלק הארי של הפרשה עוסק בתולדותיו של יצחק, יַעֲקֹב וְעֵשָׂו, שנולדו לו מרבקה לאחר עשרים שנות נישואין. כמו שרה, גם רבקה היתה עקרה ונפקדה רק לאחר שיצחק הצטרף לעתירתה (=תפילתה). אך גם הריונה אינו עובר בקלות, וכפי שמתגלה אחר כך, "וְהָיָה תוֹמֵם בְּבֶטְנָה". היא אינה מודעת לכך שהיא נושאת ברחמה תאומים, והתנהגותו של "העובר", "וַיִּתְרַצְצוּ הַבְּנִים בְּקִרְבָּה", נראית לה חריגה מאוד ומצערת אותה, עד כדי "וַתֹּאמֶר, אִם כֵּן לָמָּה זֶה אֲנֹכִי?". אך היא מתעשתת, "וַתִּלְךְ לְדָרֵשׁ אֶת ה'". היא מבקשת להבין, במה מדובר? ועל שום מה? והתשובה הניתנת לה ע"י הקב"ה: "שְׁנֵי גוֹיִם בְּבֶטְנָךְ וְשְׁנֵי לְאָמִים מִמֶּעֶיךָ יִפְרְדוּ וְלֹאִם מִלֹּאִם יֵאָמְרוּ...".

אחת השאלות, שרבים מהפרשנים עוסקים בה, היא פשר המילה "וַיִּתְרַצְצוּ", שהרי הרחם צר מכדי לאפשר התרוצצות, במשמעות שאנו מייחסים לה כיום? ומה פשר השאלה הרטורית "לָמָּה זֶה אֲנֹכִי"? קשיים אחרים לכאורה, הם בהבנת ההנהגה האלוקית. אברהם עבר כבר תהליך של זיכוך גשמי ורוחני, בניקוז הפסולת שהיתה בו אל תוך ישמעאל, במילת העורלה ובהרחבת הצינורות הרוחניים שלו (הוספת ה' לשמו). שרה, היתה מתוקנת מלכתחילה. כאשר אברהם מתקשה לגרש את ישמעאל, כדרישתה של שרה, הקב"ה מרגיע אותו, "כִּי בִיִּצְחָק יִקְרָא לְךָ זֶרַע", ולא בישמעאל. יצחק הוא אפוא, תולדה של ניפויים וביורורים קודמים. גם רבקה נמשלת ל"שושנה בין החוחים", ואנו מצפים לראות בצאצאיהם של יצחק ורבקה, סולת מנופה. וראה זה פלא, בנם הבכור - עֵשָׂו - אינו מתאים לתחזית ונראה ומתנהג כמי שגדל והתחנך בסביבה גסה וחומרנית. הניגודים הבולטים שבינו ובין יעקב אחיו, כמו מעמידים אותם בקצוות הפוכים בכל תחום ומידה. עצם התואר 'אח' כמו מרמז על דמיון שאמור להיות קיים בין אחים, על אחידות הבאה ממקור אחד, מאותו אב, ו/או מאותה אם, ועל אחת כמה וכמה כאשר מדובר בתאומים.

מה הם תאומים, ומה פשר שמם? התואר תאום גזור לכאורה, מהשורש ת.א.מ, שעניינו התאמה ותואמות. אך למעשה, התואר תאום מופיע במקרא הרבה לפני פעלים הנגזרים מהשורש ת.א.מ, וסביר יותר להניח שהשורש ת.א.מ דווקא, הוא הנגזר מהמילה 'תאום', המסמלת התאמה ותואמות. מהו אם כן מקורה של מילה זו? ונראה, שניתן אולי לייחס שורש זה למקור הייחודי, המשותף לתאומים. תאומים, מעצם הגדרתם, יבואו תמיד מאותה אם (וכמעט תמיד, גם מאותו אב). האם יש מקום אם כן, לקרוא לכל האחים שנולדו מאותו אב ומאותה אם, תאומים? כנראה שיש משהו מיוחד בתאומים. מלבד ההורים המשותפים, הם חולקים ביניהם גם זמן ומקום, הקשורים לאימם דווקא. כל אם, כמו מחלקת את משאבי אימהותה בין ילדיה. חלק מזמנה מוקצה בשוה לכל ילדיה, וחלק מהיתרה, ניתן לכל אחד מהם באופן פרטי, בזמן שונה. ברור שבתקופת ההריון, גופה מעניק לעובר את כל הנדרש, אך גם לאחר הלידה, רוב זמנה מוקדש לתינוק שזה עתה נולד, עד שהוא נגמל מהצורך באם צמודה. כאשר מדובר בתאומים, הם נעשים שותפים וחולקים ביניהם את רחם אימם, מרגע הורתם (רגע זהה בתאומים זהים) ועד לידתם. הם חולקים תא משותף ברחם האם (תאם = תא-אם). בתאומים זהים, מדובר גם בביצית אחת, תא ביולוגי אחד של האם, המופרית, ומתחלקת לשתיים, לתאומים. אך גם לאחר הלידה, הם ממשיכים לחלוק ביניהם את אימם. שניהם יונקים מאימם ומקבלים במקביל מזמנה ומתשומת ליבה, יותר מכל שאר אחיהם. ניתן לראות את הזיקה, שבין המונח 'תאומים' ובין אימם, בכתוב בשיר השירים "כְּשְׁנֵי עֶפְרַיִם תְּאֹמֵי צְבִיָּה", כלומר, שהמושג תאומים מתייחס לאמם (הצְבִיָּה). ניתן למצוא לכך רמז גם באותיות השורש ת.א.מ, שאם נהפוך את סדרם נקבל ימָאת', מילה המייצגת את המקור המשותף ממנו באו.

נחזור אל צמד התאומים שלנו, יַעֲקֹב וְעֵשָׂו בהיותם ברחם, ונבחן את מידת התאמתם לתואר תאומים. התורה מספרת לנו על פעילותם, "וַיִּתְרַצְצוּ הַבְּנִים בְּקִרְבָּה". מה טיבה של התרוצצות זו? רוב המפרשים מייחסים את ההתרוצצות לשורש ר.ו.צ, מלשון ריצה. וכיצד ניתן לעשות ולו צעד אחד ברחם? על דרך הפשט, כפי שמסביר הרש"ר הירש, הריצה היא בעצם הליכה מואצת, ולכן באה לסמל כאן את פעילותם המואצת. אך לשם כך, די היה לכתוב "וירוצו", ולא "וַיִּתְרַצְצוּ"? בשורשים כפולים, בהם האות השניה זהה לאות השלישית, הדבר מלמד בדרך כלל, על פעילות חוזרת ונשנית. גם במקרה שלנו, "וַיִּתְרַצְצוּ", האות צ' חוזרת על עצמה, ויש בזה כדי לרמז על פעילות חוזרת ונשנית. ההתרוצצות, בשונה מריצה, אינה פעולה מתמשכת ורציפה, אלא ריבוי של ריצות קצרות בכוונים שונים.

ההתרוצצות מסמלת התנהגות מבולבלת, כאשר נדרשת עשייה מיידית. תחילה נראה שיש לפעול בכוון מסוים, ומייד רצים לאותו כוון, אך תוך רגע, גורם הספק לרץ להפוך כוון ולרוץ ליעד אחר, וחוזר חלילה. ניתן למצוא במדרש הסבר לפשר ההתרוצצות, "כשהיתה (רבקה) עוברת על פתחי תורה של שם ועבר (בתי מדרש תורניים), יעקב רץ ומפרכס לצאת. עוברת על פתחי עבודת אלילים, עשו מפרכס לצאת". כלומר, שהעוברים ברחמה של רבקה, כמו ניחנו במשושות (אנטנות) באמצעותן חשו בפעילות רוחנית הנעשית בקירבתם, אם מצד הקדושה או מצד ההפוך, והדבר ריגש כל אחד מהם, בהתאם לפנימיותו. וכאן באה לידי ביטוי זווית נוספת הקשורה לריצה. הריצה קשורה גם לרצון, משורש ר.צ.ה, וככל שרצונו של אדם להגיע ליעדו עז יותר, הוא יאיץ בעצמו עד כדי ריצה פיזית. רבקה, שאף היא זכתה להיות נביאה, חשה בהתרגשותו של "העובר", כאשר היא עוברת ליד מקומות אלו, ומה שמטריד אותה הוא הבלבול הרוחני לכאורה, של העובר "ההפכך". רגע הוא נוטה לצד הקדושה, וכמה רגעים אחר כך לצד ההפוך. והיא כמו שואלת את עצמה, "האם לילד הזה התפללתי"? ואז זוכה רבקה ומקבלת תשובה מהקב"ה: "שְׁנֵי גוֹיִם בְּבֶטְנָךְ וְשְׁנֵי לְאָמִים מִמֶּעֶיךָ יִפְרְדוּ".

אין המדובר בילד אחד הלוקה בפיצול אישיות, כי אם בשני ילדים, שכל אחד מהם יעמוד בראש אומה אחרת. ומדוע חוזרת לכאורה התשובה על עצמה, ראשית "שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֶךָ", ובשנית "וּשְׁנֵי לְאָמִים מִמֶּעֶיךָ יִפְרְדוּ"? כי אילו נאמר לה רק "שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֶךָ", עדיין ניתן היה לחשוב שמעובר אחד שבבטנה, ייצאו בעתיד שני גויים, ולכן העובר מתנהג בכל רגע לרוחו לאחד מהם. המשך התשובה מבהיר, כי שְׁנֵי הַלְאָמִים, יִפְרְדוּ עוד בהיותם במעייה כפי שהיא כבר חשה.

ומדוע מיוחסת ההיפרדות ללאם דווקא? לשם כך עלינו לתהות על קנקנה של המילה 'לאם'. המילה 'אִמָּה' המקבילה במובנה למילה 'לאם', נזכרת לראשונה לגבי תולדותיו של ישמעאל "אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל... שְׁנַיִם עֶשְׂרֵת נְשִׂאִים לְאִמָּתָם". המילה 'לאם' מזכירה לנו מחד את המילה 'תָּאֻם', ומאידך את ההפרדה שבין יצחק וישמעאל. החלוקה "הלאומית" בין בניו של אברהם, נעשתה לפי האם היולדת. בניה של הגר (=קטורה), ישמעאל ואחיו, אינם יורשים את אברהם, היהודי הראשון, לא בגשמי ולא ברוחני. רק יצחק, בנה של שרה, הוא היורש והממשיך. ואכן, ההלכה היהודית קובעת, כי ליהודי ייחשב רק מי שהוא בן לְאָם יהודיה (אלא אם כן גוייר כהלכה). וכאן אנו רואים שוב את הרמז, לְאָם = לְאָם (הזיקה החזקה למילה 'אִם' ניכרת גם במילים 'אִם' ו-'אִמָּה' המופיעות במקרא במשמעות של עֵם).

וממשיך הקב"ה ומבהיר, כי אין המדובר בפירוד גיאוגרפי, שינתק את הקשר בין יַעֲקֹב וְעֵשָׂו, אלא "וּלְאָם מְלֹאָם יִאָּמֵץ". על דרך הפשט ניתן להבין שאחד הַלְאָמִים יגבר על השני. אך כפי שמבהירים חז"ל, התחזקותו ועלייתו של כל אחד מהם, תבוא תמיד על חשבון היחלשותו וירידתו של השני: "וּלְאָם (אחד) מְלֹאָם (השני, מאבדן כוחו של השני) יִאָּמֵץ (יתגבר)". ועל פי מי מהם, ייקבע מעמדו של השני? לכך כמו רומז המשך התשובה, "וְרֵב יַעֲבֹד צְעִיר". המפתח בידינו של יעקב הצעיר, ועשיו הגדול יתנהל על פיו. עֵשָׂו הוא אָדוּם, המייצג את רומי ואת הנצרות לעומת יַעֲקֹב המייצג את עם ישראל ואת היהדות. כעת, כשברור לנו שמדובר במאבק תמידי, אנו יכולים לגלות צד חדש במילה 'וְיִתְרַצְצוּ'. קיים שורש נוסף - ר.צ.ץ שגם ממנו ניתן לגזור את המילה 'וְיִתְרַצְצוּ'. משמעותה של הרציצה היא דיכוי והפעלת לחץ, עד כדי שבירה, כפי שאנו מוצאים באזהרתו של סנחריב למלך חזקיהו, שלא לסמוך על פרעה מלך מצרים המכונה בפיו "מְשַׁעֲנֵת הַקֶּנֶה הַרְצוּץ", וכפי שאנו מוצאים בדברי חז"ל "טוב שבנחשים רצוץ את מוחו". אצל עֵשָׂו ברור כי הרציצה נעשתה בצורה פיזית ממש, לאורך הדורות, בחורבן בית המקדש, בשעבודו של עם ישראל בגלות, בפוגרומים, ברדיפות האניקוויזציה ובגזרות שמד קשות.

אך כיצד אמור יעקב, שהתורה מגדירה כ"אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֱהָלִים", היושב באהלה של תורה, לרוצץ את ראשו של עשו? התשובה לכך רמוזה בדבריו של יצחק, לאחר שהוא ממשש את יעקב, המתחזה לעשו, "הֲקָל קוֹל יַעֲקֹב וְהִדִּים יְדֵי עֵשָׂו". כלומר שכוחו של עֵשָׂו בידינו, בחרבו ובנשק פיזי שהוא מפעיל. לעומת זאת כוחו של יעקב בקולו, דהיינו בפיו. כלי הנשק היעילים ביותר של עם ישראל הם התפילה ולימוד התורה, הנעשים בפה. וכפי שאומר דוד המלך על האויבים, "אֵלֶּה בְּרָבֶךָ וְאֵלֶּה בְּסוּסֶיךָ, וְאֵנְחָנוּ בְּשֵׁם ה' אֵלֹהֵינוּ נִזְכִּיר". והתוצאה מובטחת "הִמָּה כָּרְעוּ וְנִפְּלוּ וְאֵנְחָנוּ קִמְנוּ וְנִתְעוֹדְדוּ". התחזקותו הרוחנית של עם ישראל מחלישה ומכריעה את אויביו ככלל, ואת אָדוּם בפרט.

ואיך יתכן שזוג של צדיקים כיצחק ורבקה, מביאים לעולם בן כמו עֵשָׂו? רבקה אומנם צדקת, אך הסביבה ממנה באה, רחוקה בלשון המעטה, מצדיקות. וקבעו חז"ל "הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה". עם כל צדיקותה של כלה מיועדת, היא נושאת עימה בתורשה גם מאפיינים זכריים, שאם נרצה נוכל לגלות באחיה. לכשתלד בעתיד, עלולים מאפיינים אלה לבוא לידי ביטוי גם בבניה. ואם נזכור שאחיה של רבקה הוא לבן הארמי (=הרמאי) הרשע, ברור מאיפה ירש עֵשָׂו חלק ניכר מתכונותיו. וכפי שמספרת לנו התורה, "וַיִּמְלֹאוּ יְמֵיהָ לְלֶדֶת וְהָיָה תוֹמֵם בְּבִטְנָה". אין מדובר בתאומים, אלא ב-תוֹמֵם. מדובר כאן בחיסרון גדול יותר מזה שבכתיב חסר. אילו היתה חסרה רק האות ל', עדיין היתה המילה נהגית ונשמעת באותה צורה. החסרון הגדול במילה זו הוא האות א', שחסרונה גורם למילה להישמע אחרת, גם מבחינת המשמעות.

האות א', שערכה המספרי אחד, מייצגת את האחידות והאחדות, שאמורה להיות בין תאומים, את המקור הרוחני האחד. אך במקרה דנן, האות א' נפלה. עדיין, החסרון אינו קיים בהכרח בכל אחד מהם, אלא בצירוף שלהם, בכך שלא ניתן להגדירם כְּתֹאֻמִים, במשמעותה המהותית של המילה. כאשר יַעֲקֹב וְעֵשָׂו גדלים, תכונותיהם הייחודיות באות לידי ביטוי. התורה מספרת לנו על יעקב שהוא "אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֱהָלִים". אם נשמיט את האות א' מהמילה 'תָּאֻם' בכתיב חסר, נקבל 'תָּם', שלם בפני עצמו, כפרט. אצל עשו לעומת זאת, קיימת בעיה של אי התאמה בין הראש (הנשמה) ובין הגוף. הכוחות הרוחניים האצורים בעשו עולים לדברי "בעל התניא", לאין ערוך על אלה של יעקב, אך החיצוניות שלו היא כחומה בצורה, המכסה על פנימיותו ומסתירה עליה. פעולת הרציצה של יעקב לאורך הדורות, היא כדי לשבור את החומות, את הקליפות של עֵשָׂו ולגלות טיפין טיפין את האורות הצפונים בו.

דבר חסידות

חסידות בנויה על "דוקא". הקב"ה היה יכול לברוא עולם רוחני – וברא דוקא עולם גשמי. הקב"ה היה יכול לתת את התורה למלאכים – ונתנה דוקא לבני אדם. הקב"ה היה יכול להרים את כל ישראל לשמים ולתת להם שם את התורה – ובחר לתיתה להם דוקא בעולם הזה. הקב"ה היה יכול לברוא את האדם ללא יצר הרע – ועשאו דוקא עם. הקב"ה היה יכול לעשות שכל האומות יאהבו את עם ישראל – ועשה דוקא שכולם שונאים לישראל. כל ה"דוקאים" האלה, ועוד עשרות אלפים כמותם, תלויים ב"דוקא" אחד: שיירצו דוקא את האמת! (דוקא - מלשון דיוק) (איגרות קודש - אדמו"ר הרי"צ)

שבת שלום ומבורך

ח / ח / ח / ח

אם ברצונך לקבל את הגיליון במייל או במסרון, אנא פנה אל hhananv@gmail.com או לטלפון 052-569-9691